

L'Holocaust s'aturà als Pirineus

L'octubre del 1940, Franco i Hitler es van entrevistar a Hendaia (Euskadi Nord).

A diferència d'allò que va succeir en alguns altres estats europeus, el govern de Franco no va col·laborar en l'Holocaust. Milers de jueus van passar per l'estat espanyol per fugir del nazisme, tot i que tampoc no van rebre cap tracte de favor per part del règim franquista.

Les referències que els llibres d'història fan de la posició del règim franquista vers els jueus durant la Segona Guerra Mundial són més aviat escasses. N'és una excepció notable el llibre *España, Franco y los judíos*, de l'historiador israelià Haim Avni, publicat en anglès el 1974 i traduït al castellà el 1982. Avni va consultar un gran nombre d'arxius a Israel, als Estats Units, a París i a Madrid per tal d'esbrinar quina va ser la política de Franco amb relació als jueus. L'explicació que ve a continuació és extreta, a grans trets, d'aquesta obra.

Per entendre la posició d'Espanya vers els jueus en l'Holocaust cal retrocedir als anys 30. Mentre alguns dels caps de govern i d'estat que va tenir la República, com Alcalá-Zamora, Azaña o Lerroix, eren favorables a la causa jueva, les forces més conservadores, fins i tot abans de la pujada de Hitler al poder a Alemanya el 1933, difonien el mite que la República era dominada pels jueus. Al creixement de l'antisemitisme a Espanya hi va contribuir també la difusió de la publicació coneguda com *Els protocols dels savis de Sió*, a més d'articles d'escriptors de

renom com, per exemple, Pío Baroja. Posteriorment, la *qüestió jueva* fou un dels principals cavalls de batalla que la Falange Espanyola va utilitzar per a les eleccions del febrer del 1936.

A principi de la dècada dels anys 30, la població jueva a l'estat espanyol no era gaire nombrosa i es repartia entre Madrid, Sevilla i, sobretot, Barcelona. Però amb la pujada de Hitler al poder van començar a arribar refugiats des d'Alemanya i Polònia, cosa que va fer que la població jueva arribés a 4.000 individus el 1934 i a 6.000 a mitjan 1936. L'esclat de la guerra civil espanyola el juliol d'aquell any va fer que la comunitat jueva emprengués una nova fugida. Fou així com, entre el juliol del 1936 i l'abril del 1938 uns 400 jueus van poder sortir de l'estat espanyol gràcies a algunes associacions d'ajut internacional als refugiats jueus. Entre els qui no se'n van anar, molts van fer costat al bàndol republicà i, fins i tot, alguns es van apuntar a les milícies d'esquerres. En canvi, els jueus que es trobaven a la zona franquista, sobretot

a Sevilla, van haver de suportar el tarannà antisemita de generals feixistes, com ara Queipo de Llano, que va arribar a declarar que aquella guerra no era un conflicte espanyol, sinó de la civilització occidental contra el judaisme mundial.

Un cop acabada la guerra civil, el règim franquista no va tolerar cap religió que no fos la catòlica i, d'aquesta manera, va impedir que la comunitat jueva pogués organitzar-se i viure públicament la seva religió. Les sinagogues de Madrid i Barcelona van ser tancades i el culte religiós es va trobar abocat a la clandestinitat. Tot això va resultar agreujat per la simbologia nazi que exhibia la Falange Espanyola als seus actes i desfilades, i encara per la difusió d'obres amb contingut antisemita, com el *Mein Kampf*, de Hitler, o *El jueu internacional*, de Henry Ford. Aquestes mostres d'hostilitat van fer que molts jueus comencessin a veure aquella situació amb preocupació. En general, no es van produir atacs contra els jueus, però sí que hi hagué uns quants incidents aïllats, com el cas d'un grup de famílies alemanyes que vivien a Mallorca i que van ser internades en un camp de concentració, amb l'amenaça de ser deportades, pel fet d'haver-se negat a marxar de l'illa; una ordre que els havia arribat en un moment en què la influència de la Gestapo a Espanya havia augmentat.

Èxode. Durant els primers mesos de la Segona Guerra Mundial eren pocs els jueus que havien traspassat els Pirineus fugint del nazisme. Però, a partir del 1940, arran de l'ocupació dels Països Baixos, Bèlgica i França, molts jueus, juntament amb refugiats d'unes altres condicions, van intentar travessar la frontera espanyola amb l'objectiu d'arribar a algun port des d'on poguessin fugir d'Europa. La reacció d'Espanya en vista de l'allau de peticions de visats de trànsit que hi hagué a les ambaixades i més legacions diplomàtiques fou generosa i, inicialment, es va donar permís per entrar a l'estat espanyol a tothom qui tingués un visat portuguès. Tot i els requisits que exclouïen alguns grups de refugiats, les normes del règim franquista no

Salvats per la diplomàcia

A banda dels jueus de diverses nacionalitats que van salvar-se gràcies a l'aixopluc que van trobar a Espanya, alguns jueus espanyols que vivien en ciutats europees van poder fugir de l'Holocaust a través de la repatriació. Haim Avni ha calculat que durant tota la Segona Guerra Mundial uns 800 jueus van poder ser repatriats a l'estat espanyol, principalment des de Grècia i França. Igualment, les ambaixades, consolsats i legacions diplomàtiques que Espanya tenia en alguns països aliats d'Alemanya, o bé ocupats pels nazis, van contribuir —més per iniciativa pròpia que no per indicacions del govern franquista— al salvament de molts jueus. És el cas de Julio Palencia, cap de la legació espanyola a Bulgària, i d'Àngel Sanz Briz, que era el representant espanyol a Hongria. Com explica Jaime Vándor, un supervivent de la persecució nazi, en una entrevista que acompanya aquestes pàgines, Sanz Briz i un ajudant que el va substituir, Giorgio Perlasca, van salvar més de 5.000 jueus de la deportació.

discriminaven els jueus. A principi del 1942 havien entrat uns 300 jueus, dels quals uns 250 van obtenir permís per quedar-se a Madrid, Barcelona, Vigo i Bilbao. Això no obstant, la situació va empitjorar a partir de l'agost del 1942, ja a l'inici de la fase final de l'Holocaust. Aleshores el govern col·laboracionista francès establert a Vichy va anul·lar els visats de sortida als jueus i es va comprometre a extraditar-los a Alemanya.

Arran d'aquesta situació, molts jueus van provar d'entrar a l'estat espanyol il·legalment, bé falsificant documents, bé mirant de passar la frontera per les muntanyes pirinenques, amb l'ajut dels anomenats *passadors*. Això va fer que, amb el pas dels mesos, el nombre de refugiats il·legals augmentés considerablement. Un grup nombrós d'aquests refugiats, entre els quals hi havia molts jueus, van anar a parar al camp de concentració que durant la guerra civil s'havia construït a Miranda de Ebro, prop de Burgos. Les dones, en canvi, eren enviades a presons, com ara les de Barcelona, Figueres i Madrid. A Miranda de Ebro van passar dels 1.400 presoners que hi havia l'octubre del 1942 a prop de 3.500 el desembre d'aquell mateix any. Les condicions sanitàries i l'alimentació, agreujades pel fred de l'hivern, eren molt dolentes i empitjoraven a mesura que augmentava el nombre de presoners. El camp de Miranda de Ebro es va convertir en

una mena de punt de trànsit i selecció, des d'on, un cop les autoritats havien estudiat la situació de cadascú, molts refugiats podien adreçar-se principalment cap a Portugal. Així doncs, milers de jueus van poder beneficiar-se d'aquesta política de trànsit adoptada pel govern espanyol.

A partir del desembre del 1942, tan bon punt els governs dels Estats Units i del Regne Unit van haver condemnat el genocidi jueu perpetrat als camps d'extermini, la pressió d'aquest país per salvar-los va augmentar. Els aliats, per mitjà dels ambaixadors anglès i nord-americà, van intentar convèncer el règim franquista d'acceptar els refugiats que fugien del nazisme. D'aquesta manera, en el context dels acords per a facilitar l'evacuació des d'Europa cap al nord d'Àfrica i Anglaterra, l'estat espanyol es va convertir en un lloc d'asil per als refugiats jueus. La majoria van poder esperar, sota vigilància policíaca, a resoldre els tràmits per a sortir de l'estat. Des del 1942 fins a l'alliberament de França l'agost del 1944, l'estat espanyol va donar asil a tots els refugiats jueus que hi arribaven de forma il·legal i que reeixien a esquivar les patrulles de nazis que vigilaven els Pirineus. Haim Avni calcula que entre l'estiu del 1942 i final del 1944 un total de 7.500 jueus es van salvar de l'Holocaust fugint de la persecució nazi a través de l'estat espanyol.

Xevi Camprubí